

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

Ένας μυστικός του φωτός

Της ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΞΙΝΟΥ

«Ο θάνατος του ποιητή είναι η συντέλεια μιας γέννησης. Ο Άγγελος Σικελιανός έπεσε: Το έργο του τώρα, έξω από τον ίσκιό του μεγάλου άντρα, υψώνεται άκέραιο, κατορθωμένο μέσα στο άπλόυτο φώς.

Σό μυθολογία που είναι ντυμένη μόνο (μ' άνθια,

δίχως φύλλο πουθενά, θόμπος λευκό ως τὰ θύθη των φρενών, όλάνθιστη σιωπή!

Καθώς άναμετρούμε τὸ βαθύτατο λάκκο που άνοιξε, πέφτοντας άνάμεσα μας, ὁ Άγγελος Σικελιανός, αὐτή τὴν όλάνθιστη σιωπή μιας γέννησης συλλογίζομαι. Είναι δύσκολο νὰ εξηγήσει κανείς όταν βρίσκεται πολύ κοντά στην συγκίνηση. Κι όμως, καθώς προσπαθῶ νὰ συγκρατήσω ὅσο μπορῶ πάνω στη γῆ μιας τὴν ανθρώπινη παρουσία του, συλλογίζομαι ακόμη πῶς ἦταν εκείνος που έβαλε ὅλη τὴν ὀρμή τῆς ψυχῆς του για ν' άγκαλιάσει τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο μαζί. Δὲν ξέρω νὰ ὑπάρχει μορφή που νὰ ξυπνᾷ μέσα μας τόσες εἰκόνας ἐπιταφίων καὶ άναστάσεων ἤμουν έτοιμος νὰ πῶ πῶς τὸ έργο του θὰ μπορούσε νὰ πλαισιωθεί με τὴν ὑψηλότερη μορφή τῆς άνοιξης που ξέρω: με μιάν ἑλληνική Μεγάλη Έβδομάδα.

Τὴ στιγμή αὐτή που ὁ Σεφέρης δὲν είναι πιά κοντά μας, αὐτή τὴν ιστορική στιγμή που είναι κάτι παραπάνω από κρίσιμη — είναι ὀριακή για τὴν ανθρωπότητα ὀλόκληρη — αὐτή τὴ στιγμή που τὸ έργο του ἀπλώνεται μπροστά μας χωρίς τὸν ίσκιό του ανθρώπου που τὸ δημιούργησε, προβάλλει ἀνάγλυψη μέσα στο φῶς, στο ἑλληνικό φῶς, ἡ μεγάλη προσφορά του ποιητή που χάσαμε: ἡ συμβολή του στην κατανόηση, τὴν διατήρηση καὶ τὸν ἐμπλουτισμό με ζωντανά σύγχρονα στοιχεία τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς παράδοσης. Αὐτὸ ἦταν τὸ έργο του Σεφέρη, αὐτὴ καὶ ἡ μεγάλη φροντίδα τῆς ζωῆς του.

Μαθήτευσε στο φῶς, στο ἑλληνικό φῶς. Κι ἂν δὲν είχε τὴν τύχη νὰ δει σ' αὐτὸ τὴν ξέφρενη χαρὰ τῶν αισθη-

σεων, τὴν ἐρωτική μέθη που ὕμνησε μιὰ γεννὰ ποιητῶν του Αἰγαίου, ἡ ζωὴ του ἐπεφύλαξε τὸ μοναδικό ἔσως προνόμιο νὰ ἀντλήσει ἀπὸ τὸ φῶς ἕνα ἠθικό δίδαγμα, ἕναν τρόπο, μιὰ άσκηση ζωῆς — καὶ ταυτόχρονα μιὰ σπουδὴ θανάτου. Ἄπ' αὐτὴ τὴν μαθητεία πηγάζει ἄμεσα καὶ ἡ ποιηση του Σεφέρη. Ἡ ταπεινὴ φροντίδα του για τὴ γλώσσα, ὁ ἀδιάκοπος προβληματισμός του για τὸν προορισμό τῆς Τέχνης. Ὁ Σεφέρης ἔζησε σὲ μιὰ ἐποχὴ που μαζί με ὅλες τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ανθρωπίνης ζωῆς, ἡ Τέχνη γνώρισε μιὰ περιπέτεια κοσμογονική, μιὰ ὀξυατη κρίση, μιὰ ἀδιάκοπη σειρά ἐπαναστάσεων που χάραξαν μιὰ βαθύτατη καμπὴ στην ἱστορία τῆς, καὶ διαγράφουν ἕνα μέλλον σκοτεινὸ καὶ ἀπρόβλεπτο, ἕνα μέλλον που τὸ καλύπτει ἀπὸ παντοῦ τὸ σκοτάδι τῆς ἀμηχανίας καὶ τοῦ ἀγνώστου. Ἡ Τέχνη, ὅπως καὶ ἡ Ἐπιστήμη, διατρέχει στὸν σύγχρονο κόσμο τὸν ὕψιστο κίνδυνο νὰ ἀποχωριστῆ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ τὴν ανθρωπίνη κοινότητα καὶ νὰ γίνῃ ἔκφραση μιας περιορισμένης ὀμάδας που θὰ τὴν ἐξασκεῖ καὶ θὰ τὴν «βιώνῃ» ἐν στενωῦ κύκλω, μακριά ἀπὸ τὸν θόρυβο καὶ τὴν ἀγωνία τῆς ζωῆς. Τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἔχουν ἀρχίσει ἀπὸ καιρὸ νὰ γίνονται νοσηρά.

Ὁ Σεφέρης δὲ θέλησε νὰ μείνῃ ἕνας ἀπομονωμένος ποιητῆς χωρισμένος ἀπὸ τοὺς ἄνθρώπους. Γι' αὐτὸ πασχίζει νὰ ἐνοικιασθῆ στην παράδοση, που ἐνώνει μέσα στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο, τὸν λαό του που δὲν είναι «ἕνα κοινὸ ανθρωπομάζωμα τούτης ἢ ἐκείνης τῆς στιγμῆς, ἀλλὰ ἕνα ὀργανικό σύνολο, που ἀκολουθεῖ, διαμορφώνει, καὶ ὑποτάσσεται, καὶ ὑποτάσσει μιὰ ζωὴ ἐνιαία, ὅσο κυματιστὴ κι ἂν είναι».

Εἶναι σπουδαῖο τὸ δίδαγμα που ἀντλεῖ κανείς όταν λάβῃ τὸν κόπο νὰ κοιτάξῃ αὐτὴν τὴν ἀτέλειωτη περιπέτεια. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι νὰ φωτίζει τὸν Ὅμηρο καὶ ὁ Αἰσχύλος νὰ συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, κι αὐτὸ μόνο στην Ἑλλάδα μπορεῖ νὰ γίνῃ. Μιλᾷω χωρίς ὑπεροφία γιατί δὲν ξεχνῶ πῶς μόνο

στην Ἑλλάδα μποροῦν νὰ γίνουν ἀκόμα τὰ πιὸ ἀπίστευτα «παραστρατήματα». Ὁ Σεφέρης ἀντλεῖ ἕνα κεντρικό δίδαγμα ἀπ' αὐτὴν τὴν μακράννη παράδοση, τὸ μεγάλο δίδαγμα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωῆς του, που τὸ ἐκφράζει ἀνεπανάληπτα μιλώντας για τὸν ταπεινὸ του δάσκαλο: Τὸν Μακρυγιάννη. «Ἐμεινε ὅπως θγαίνει ἀπ' τὸ γράψιμό του τὸ ἀπελέκητο, πάντα ὀρθὸς ὡς τὸ τέλος. Ἄνθρωπος στο ὕψος του ἀνθρώπου. Δὲν ἔγινε μήτε ὑπεράνθρωπος, μήτε σκουλίκι.

Αὐτὸ τὸ ἴδιο συναίσθημα που εἶναι ζυμωμένο με κάθε ἑλληνική ἱδιοσυγκρασία ἀπ' τοὺς παμπάλαιους καιροὺς που ὁ Οἰδίποδας κατάρτησε τὴν Σφίγγα καὶ τὸν ἐφιαλτικό κόσμο τῆς, λέγοντας μόνο μιὰ λέξη: Ὁ Ἄνθρωπος. Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ὁ δίκαιος ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος ζυγαριὰ τῆς ζωῆς — ἂν ὑπάρχει μιὰ ἰδέα βασικά ἑλληνική δὲν εἶν' ἄλλη. Γεννιέται στα χαράματα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης ἔπειτα τὴν διατυπώνει μιὰ για πάντα ὁ Αἰσχύλος. Ὅποιος ξεπερνᾷ τὸ μέτρο είναι ὀδριστης, καὶ ἡ ὄδρις είναι τὸ μεγαλύτερο κακό που μπορεῖ νὰ μᾶς συμβῆ. Για νὰ μεταχειρισθῶ τὴν φρασεολογία του Μακρυγιάννη, οἱ Ἑλληνες ἀπ' τὰ παλιὰ ἐκεῖνα χρόνια, είναι στο «ἔμεις» δὲν είναι στο «ἐγώ». Γιατί μόλις τὸ ἐγὼ γυρᾷ νὰ ξεπεράσῃ τὸ ἔμεις, ἀμέσως ἡ Ἄτη, ἡ αὐστηρὴ μοῖρα που φροντίζει για τὴν ἰσορροπία του κόσμου τὸ κεραυνώνει.

Ὁλάκερη ἡ ἀρχαία μας τραγωδία είναι γεμάτη ἀπὸ τὰ σύμβολα αὐτῆς τῆς ἰδέας. Καὶ τὸ σύμβολο που συγκινεῖ περισσότερο ἀπ' ὅλα βρίσκεται στους Πέρσες. Ὁ Σέρξης μᾶς λέει ὁ παλιὸς μῦθος νικῆθηκε γιατί ἦταν ὀδριστης, γιατί ἔκανε αὐτὴ τὴν ὑπερογκη πράξη, μαστίγωσε τὴν θάλασσα. Γι' αὐτὸ βρῆκε στη θάλασσα τὸν ὀλεθρό του. Σ' αὐτὸ τὸ στοιχείο που μολόνει είναι πάντα ταραγμένο καὶ δὲν ἡσυχάζει ποτέ, ἀναζητᾷ πάντα τὴν ἰσορροπία, τὸ ζύγιασμα. Αὐτὴ είναι ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ νόημα τῆς ανθρωπίνης ζωῆς. Ένας τρόπος ζωῆς καὶ ἕνα σχολεῖο θανά-

του. Αυτό είναι το ύψιστο ήθικό δί-
δαγμα του φωτός. Το δίδαγμα που
διατρέχει και σηματοδοτεί ολόκληρη
την ποίηση του Σεφέρη.

Μια ποίηση που αναζητάει με πά-
θος το φως, την ευτυχία του ανθρώ-
που μέσα στον κόσμο που του δόθη-
κε, την αγάπη, την ειρήνη. Μά ο
ποιητής αυτός του χρέους και της δι-
καιουσύνης, που κλείνει μέσα του ο-
λη την ιστορία της γης και του λαού
του, γνώρισε στη διάρκεια της ζω-
ής του την επίθεση όλων των σκο-
τεινών δυνάμεων που μάχονται το
φως και την δικαιοσύνη: τον πόλε-
μο, την αδικία, τον θάνατο, την ά-
πληστία, το κενό. Τον παραλογισμό
του σύγχρονου κόσμου. Βαθύτερα
απ' όλα τον πλήγωσε, μου φαίνεται,
η αδικία. Η αδικία που έπληξε τον
λαό του, τον άνθρωπο άπανταχο της
γης. Ο Σεφέρης έγραφε κάποτε «τό
γεγονός που μ' έπηρράσσε περισσό-
τερο απ' όλα τ' άλλα είναι η μικρα-
κρειαστική καταστροφή». Η αδι-
κία. Απ' αυτήν κατάγεται η πίκρα
του. Τα τοπία της ποίησής του, οι
μορφές της, τα πέτρινα χαμόγελα
των αγαλμάτων, οι κουρασμένες θε-
ωρίες των γερόντων και των προσ-
φύγων, τα καμμένα πεδία, τα σαπι-
σμένα καράβια, τα σπίτια τα θαμένα
στον ασθέστη, είναι όλα τους μορφές
και χρώροι πίκρας. Είναι απολιθώμα-
τα μιας ζωής που της στέρησαν το
φως και το δικίο της, και την ανάγ-
κασαν ν' άργασέρνεται πάνω σε τού-
τη τη γη. Από την ελληνική ιστο-
ρία ο Σεφέρης άντλεί το αίσθημα της
πίκρας και το χρέος της αντίστασης.
Μαθαίνει ν' αντικρύζει χωρίς λιγοφυ-
χία την αδικία, χωρίς να πάψει να
γυρεύη την δικαιοσύνη. Μαθαίνει ν'
άντέχει στο σκοτάδι χωρίς ν' άπαρ-
νηθή ούτε στιγμή το φως. Διδάσκε-
ται ν' αντικρύζει θαρρετά τον θάνα-
το και να τον βλέπει σαν στάδιο, φά-
ση, καταδίωξη και κατάληξη της
ζωής. Κατά την έκφραση του Σικε-
λιανού περνάει από τη ζωή προ-
σπαθώντας να φανή την κρίσιμη σι-
γη «άξιος του ταφού». Άξιος της
γής.

Η ελληνική ιστορία γίνεται στα
μάτια του μια άπεραντη διαδοχή κα-
ταστροφών και αναγεννήσεων. Του
διδάσκει την έτοιμότητα. Την πίστη
στον άνθρωπο. Του μαθαίνει να ζή
και να λειτουργή στο «έμεις» κι όχι
στο «έγώ». Και σ' αυτό το «έμεις» θ'
άφιερώνει την ποίησή του. Και τη
ζωή του. Την ποίηση που κατάντη-
σε στις μέρες μας υπόθεση απόλυτα

και κάποτε νοσηρά «άτομική», υπό-
θεση του «έγώ», την άφιερώνει στην
ύπηρεσία του «έμεις». Ψάχνει να βρή
τά σύμβολα που θα τον ενώσουν με
τους ανθρώπους, που θα τον κάνουν
μεγαλόθυχο και ανοιχτομάτη υπηρέ-
τη της ζωής και της αλήθειας, δηλα-
δή αυτό που ήταν πάντα οι ποιητές
στις μεγάλες πνευματικές στιγμές
της ανθρωπότητας.

Την ώρα τούτη, που δεν είναι κον-
τά μας, ο Σεφέρης μας αφήνει διπλή
κληρονομιά και υπόθεση: αυτή την
άγωνία κι ένα χρέος. Το χρέος, που
πηγάει από την παράδοσή μας, την
αιώνια ελληνική παράδοση της δι-
καιουσύνης και του φωτός, του ύλικού
συμβόλου της. Υπόθεση ιδιαίτερα
βαρεία για όλους τους Έλληνες, και
περισσότερο τους νέους.

Η άγωνία είναι παγκόσμια. Μά
οι άλλοι αναζητάνε την λύτρωση, —
κι αυτό το λέω χωρίς καμιά υπερα-
φία, όπως ο Σεφέρης — χωρίς τα δι-
κά μας μοναδικά εφόδια, χωρίς την
μαθητεία στο φως, χωρίς την έν
σπέρματι δίωση της δικαιοσύνης και

της χαράς της ζωής κάτω από τον
ήλιο. Χωρίς την ιστορική αίσθηση
της διάρκειας που καιροφυλακτεί για
να ανακαλύψει και να ζωντανέψει το
σπέρμα της αναγέννησης μέσα σε
κάθε καταστροφή. Ο Σεφέρης έγρα-
ψε το 1948: «Έπειτα, αν δώσουμε
στη λέξη την έτυμολογική της ση-
μασία είμαστε φοβερά συντηρητικοί.
Καμιά από τις παραδόσεις μας, χρι-
στιανικές ή προχριστιανικές, δεν έ-
χει πραγματικά πεθάνει. Συχνά όταν
πηγαίνω στην ακολουθία της Μεγά-
λης Παρασκευής μου είναι δύσκολο
ν' άποφασίσω αν ο θεός που κηδεύε-
ται είναι ο Χριστός ή ο Άδωνις. Εί-
ναι το κλίμα, είναι η φυλή, δεν το
ξέρω. Κατά βάθος νομίζω πως είναι
το φως. Κάτι πρέπει να υπάρχει μέ-
σα στο φως, που μας κάνει έτσι. Εί-
ναι κανείς στην Ελλάδα πιο φίλος,
πιο οικειός με το Σύμπαν. Είναι δύ-
σκολο να το εκφράσω. Μια ιδέα γί-
νεται πράγμα με μια καταπληκτι-
κή ευκολία. Θαρρείς πως σαρκώνε-
ται σχεδόν φυσιολογικά πάνω στην
άραχνη του ήλιου».

Αυτός ο «μυστικός του φωτός» που
μας έδωσε ένα ύψιστο Έλληνικό μά-
θημα ζωής, μας προσφέρει ταυτόχρο-
να και τη δύναμη εκείνη της ψυχής
που ενώνει το θάνατο με τη ζωή
και την άνάσταση μέσα στους μυστη-
ριώδεις για την ανθρώπινη λογική
νόμους του σύμπαντος. Ένάμιση μή-
να πριν από το θάνατό του είχα την
τύχη να τον συναντήσω στο σπίτι
του. Κι εκεί, ενώ από το γειτονικό
στάδιο έρχόταν ο απόηχος κάποιου
φεστιβάλ τραγουδιού — «σαν φάγα-
με κι ήπιαμε καλά, πέσαμε εδώ στα
χαμηλά άνίδεοι και χορτάτοι» — ο
ποιητής μου έδωσε το τελευταίο συγ-
κλονιστικό μήνυμα. Θα περιγράψω
αυτήν την αλησμόνητη έντύπωση με
τα δικά του ανυπέροβλητα λόγια: «Έ-
νωσα τα φτερά ενός μεγάλου άγγε-
λου να τρέμουν μέσα στο δωμάτιο.
Ήταν σαν να μας άγγιξε πνοή πρα-
γματίων που δεν είδαμε ποτέ μας, κι
έμωσ τ' άγαπούμε πάνω από κάθε
άλλο στην ζωή — το ύφος μιας Έλ-
λάδας που γυρεύουμε με τόσο πάθος
και που τόσο λίγοι προσεγγίζουμε».

Βγαίνοντας ψιθύρισα την τελευταία
στροφή του «Μεγάλου Νόστου»:

Γιατί το ξέρω' πιο βαθειά κι όπ' το η-
χτόν άστρόφως,
κρυμμένος σαν άετός,
με περιμένει, εκεί που πιο ό θεός όρ-
(χιζει ζόφος,
ό πρώτος μου εαυτός...
Κοιτάζα τάν άνάσταση των άστρων».